

RAHMİ BEY'İN İZMİR VALİLİĞİ

Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU

A. Rahmi Bey'in Yönetiminde İzmir

Rahmi Bey¹ İzmir Valiliğine bu göreve ikinci defa atanmış olan, Nazım Bey'in 16 Eylül 1913 tarihinde istifası sonrasında getirilmiştir². Basın Nazım Bey'in istifasından sonra çeşitli yorumlarda bulunurken "Vilayetimize namzet olmak üzere birkaç isimler işittiyoruz. Fakat bunlardan hangisinin tayin olunduğu, yahut olunacağı bizce henüz meçhuldür. Hepimizce öteden beri meçhul olmayan bir husus var ki, o da gerek bizim, gerek Aydın vilayetinin, diğer vilayetlerimizin böyle sık.sık vali tebdilatına kalmaları yüzünden..." ortaya çıkan olumsuz gelişmeden bahsediyordu³. Rahmi Bey, Nazım Bey'den boşalan İzmir Valiliğine 19 Eylül 1913 tarihinde atanmıştır⁴. İzmir basını Rahmi Bey'in atama tarihinden göreve başladığı tarih olan 29 Eylül'e kadar olan süre içinde gelişmeleri yakından takip ederek okuyucularına duyururken,

¹ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden ve İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden Rahmi Bey, 25 Haziran 1873 yılında Selanik'te doğdu. Rumeli'nin önde gelen ailelerinden Evranosogullarına mensuptur. Soyadı kanunu çıkıncaya kadar Evranos diye anılmış, daha sonra da Arslan soyadını almıştır. İlk ve orta tahsilini Selanik'te bitirdikten sonra 1893 yılında Mekteb-i Hukuk-u Şahane'ye kaydını yaptıran Rahmi Bey, okulun bitimine çok kısa bir süre kala İttihat ve Terakki üyesi olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Taşkışla'da bir süre tutuklu kaldıktan sonra Avrupa'ya kaçtı. Avrupa'da bulunduğu süre içerisinde Abdullah Cevdet ile birlikte "Reşadiye Komitesi" adı altında Abdülhamit'i devirip yerine Reşat Efendi'yi geçirmeyi amaçlayan gizli bir komite kurdu. 1899 yılında Ahmet Celeleddin Paşa ile Jön Türkler arasında yapılan anlaşma sonunda ülkeye döndü. 1906 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasında büyük katkıları oldu. II. Meşrutiyet döneminde 1908-1912 yılları arasında Selanik Milletvekilliği yaptı. II. Meşrutiyet döneminde de güçlü bir kişi olarak cemiyet içinde etkinliğini sürdürdü. Bu dönemde kurulan kabinelerde adının sıkça geçmesine rağmen hiçbir kabinede görev almadı. 1913 yılında Bab-ı Ali baskını sonrasında atandığı İzmir Valiliği görevini 24 Ekim 1918 tarihine kadar yürüttü. Görevden alındıktan kısa bir süre sonra Malta'ya sürülen "Anglofil" Rahmi Bey Malta dönüşünde İttihatçıların yeniden toparlanma gayretleri içerisinde yer almışsa da Anadolu'daki harekete katılma öngörüsünü göstermemiştir. 1926 yılında adının İzmir suikastine karışması sonrasında ülke dışına kaçtı. 1933 yılında ülkeye dönen Rahmi Bey, 7 Temmuz 1947 yılında İstanbul'da öldü. Rahmi Bey hakkında daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Mehmetefendioğlu, *Rahmi Arslan Yaşamı ve İzmir Valiliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (İzmir 1990, Basılmamış).

² *Ahenk*, 17 Eylül 1329. Nazım Bey'in İzmir Valiliği için bkz: Mehmet Ali Keskin, *İzmir Valileri*, İzmir 1989, s.79.

³ *Ahenk*, 18 Eylül 1329

⁴ *Ahenk*, 22 Eylül 1329

göreve başladığı tarihten bir gün sonra yayınlanan bir yorumda da, "...Biz en büyük muvaffakiyetleri menaf-ı memlekete ait en büyük hizmetleri Vali Beyefendiden istiyor, bekliyoruz. Bunda yerden göğe kadar hakkımız vardır. Çünkü vilayetimizin yalnız sair vilayetler arasında değil, Avrupa'da bile büyük bir şöhreti olduğu halde şimdiye kadar hakikaten zavallı, acınacak, ağlanacak bir halde, gayet elim ihtiyaçları içinde bunalmış kalmıştır... Vilayetin bugün hangi cihetine baksanız, tetkik etseniz derin bir mahrumiyet ve yokluktan başka şeye tesadüf etmeyeceğiniz muhakkaktır" denilmekteydi⁵.

Rahmi Bey'in İzmir Valiliğine getirilmesindeki en büyük etken İttihat ve Terakki'nin bölgeye verdiği önemden kaynaklanıyordu. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte direkt olarak yönetime katılmayıp perde arkasında kalan İttihat ve Terakki, gelişen olaylar karşısında önce kabine değişikliğiyle, daha sonra da yönetimi tekeline geçirerek iktidara gelmiştir.

"İttihat ve Terakki elinde olmayan siyasal iktidarı ele geçirmek için nasıl çeşitli yollara başvurduysa dayanmak istediği toplumsal kesimi de güçlü olarak ayakta tutacak imkanlarla donatmak zorundaydı. Bunun da yolu milli bir burjuvazi yaratmak olarak tespit edilmişti. Bunu gerçekleştirmek için izlenen politika içten ve dıştan engellemelerle, direnişle karşılaşmış ve çatışmalar-sorunlar bu yüzden çıkmıştı. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Aydın vilayeti ve merkezi olarak İzmir bu çatışmalardan yeterince payını almıştı. Aydın vilayeti açısından önem taşıyan, Balkan Savaşları sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen Birinci Dünya Savaşı'na girişi arasında kalan kesiti bilindiği gibi olağanüstü bir dönem izledi. Savaş şartlarında daha etkin bir politika izlendi. Aydın vilayeti için söz konusu kesitin başlangıcı İstanbul'un bölgeyi yakından ilgilenmeye başlaması sivil ve askeri kesime önemli atamaların yapılmasıydı...⁶". İttihat ve Terakki'nin bölge için aldığı tedbirler askeri, siyasi, idari ve iktisadi tedbirler olmak üzere üç ana noktada toplanmaktaydı. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda askeri tedbir olarak İzmir ve Saruhan vilayetleriyle Aydın, Isparta, Muğla ve Antalya mutasarrıflıklarında yeni kolor-

⁵ Ahenk, I Teşrin-i Evvel 1329

⁶ Sabri Sürgevil, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Aydın Vilayeti" 10. Türk Tarih Kongresi'ne sunulan basılmamış tebliğ, 1986.

du kuruldu. Pertev Paşa da bu kolorduların başına getirildi. Siyasal tedbirler doğrultusunda ise de Celal (Bayar) İzmir Katib-i mesullüğüne getirildi. İttihat ve Terakki Katib-i Mesullerinin günün şartları içinde hem etkili siyasi nüfuzları hem de yetkileri vardı. Balkan Savaşı yenilgisinden sonra Yunanlılar "Megola İdea"yı gerçekleştirmek için uygun bir fırsat yakaladıklarına inanıyorlardı. Ege Bölgesi'nde Rumların ve yabancıların hem nüfuz ve hem de ekonomik etkinlikleri vardı. Celal (Bayar) Katib-i Mesul olarak Türk halkını siyasi ve ekonomik yönden güçlendirmek için İzmir'e gönderilmişti. İdari ve İktisadi tedbirler doğrultusunda yapılacak olan çalışmalar için Rahmi Bey de İzmir Valiliğine getirilmişti.

İkinci Meşrutiyet'in ilanında Aydın (İzmir) Valiliği görevini Şeref Mehmet Paşa yürütüyordu. Daha sonra aynı görevde Mehmet Galip Bey (1909), Mehmet Ferit Paşa (1910), Celal Bey (1911), Ahmet Reşit Bey (1912), Hüseyin Nazım Paşa (1912, ikinci kez) bulunmuşlardı. Bu valilerden sonra göreve gelen Rahmi Bey'in bilinen resmi görevinin dışında, özel bir siyasi görevi de vardı. Bu görev ekonomisi yabancılaştıran Ege Bölgesinde Türkiye'nin çıkarlarını ne pahasına olursa olsun gözetmek ve bir çok askeri, politik ve toplumsal etkinliklerin yanı sıra ülkenin ulusal güçlerini geliştirmek, Türk halkını ekonomik ve sosyal hayat içinde daha iyi bir biçimde ortaya koymaktı⁷. Rahmi Bey'in göreve atıldığı sırada "Aydın vilayetinde görülen olaylar, çevresinde yaşanan olaylarla içiçeydi. Trablusgarp ve Balkan Savaşı'nın etkileri, muhaceret 12 ve Doğu Ege adaları sorunu, Yunanistan'ın Doğu Politikası, Büyük Devletlerin aralarındaki deyişle Doğu Sorunu (Şark Meselesi) ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bunlara karşı tutumu üzerinde durulmaya değer konulardır. Bu konularda yapılan çalışmalarda doğal olarak Aydın vilayetiyle ilgili bilgiler sorunun içinde birer parça olarak kalmaktadır. Aydın vilayeti açısından ise çevresinde meydana gelen olaylar, vilayetin toplumsal yapısının karmaşıklığı nedeniyle önem taşıyor, çok çabuk etkilenmesine neden oluyordu...⁸".

⁷ Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, İstanbul 1986, s.125. Bu dönemdeki İzmir Valileri için bkz: Keskin, a.g.e., s.68-80.

⁸ Sabri Sürgevil, *Birinci Dünya Savaşı öncesi Aydın Vilayeti*, 10. *Türk Tarih Kongrestine sunulan basılmamış tebliğ*, 1986.

Rahmi Bey bu göreve getirildiğinde İzmir, 11973 km².'lik bir alan üzerine kurulu bir il merkeziydi. 19. yüzyıl ortalarında Aydın Vilayeti'nin merkez durumuna getirildiği zaman vilayet merkez sancakla beraber Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarını da içine alıyordu. 1914'te yönetimi 42400 km²'lik bir alan üzerine kurulu olup, 4 sancak, 35 kaza, 50 nahtye ve 2797 köyden oluşuyordu⁹. 1914 yılında İzmir'de 85 mahalle ve 1100 sokak bulunuyordu¹⁰. Merkez kaza İzmir ise, bugünkü Bornova ve Buca dışında Karşıyaka'yı da içine alacak biçimde, İzmir Körfezi'nin doğu ve güneyine doğru yayılı durumdaydı. 1914-1918 yılları arasında vilayetin bu yerleşim biçiminde bir değişiklik olmamıştır¹¹. Rahmi Bey'in göreve başladığı sırada meclis-i umumi vilayet azaları tanınmış kişilerden oluşmaktaydı. Vilayet Meclisi ikinci reisi Tevfik Paşa idi. Üyeler arasında Uşakızade Muammer, Şerifzade Rıza, Bekir Behlül, Tacir Halil, Meşrup Simonyan, Urla'dan dava vekili Halit, Ödemiş'ten Hacı Mümtaz ve Fahri, Bayındır'dan Sadık, Bergama'dan Rahmi (Köken), Suat ve Mustafa, Tire'den Mustafa ve Hacı İsmail, Çeşme'den Abdüllatif ve Karabina Ali, Seferihisar'dan Sabri, Foça'dan Hasan Sırnı, Kuşadası'ndan Hasan, Karaburun'dan Kadızade İbrahim, Nif'ten Hasan Tahsin, Menemen'den Rifat Beyefendiler bulunuyordu¹².

Rahmi Bey İzmir Valiliğine getirildiğinde iki temel sorun dikkat çekmekteydi. Bunlar 19. yüzyılın son çeyreğinden beri süren ve sürekli basın ve yönetimi işgal eden çekirge ve muhacir sorunuydu.

Çekirge sorunu, Rahmi Bey'in göreve getirildiği tarihte üzerinde en çok durulan ve şehrin ticaret ve tarım hayatıyla doğrudan bağlantılı olan bir sorun olarak ortada durmaktaydı. Basın olayı sürekli olarak işliyor ve alınacak tedbirlerden bahsediyordu. Rahmi Bey'in Valilik görevine başlamasıyla birlikte çekirge sorunuyla daha etkin bir mücadele yoluna gidilmiş ve bu doğrultuda alınan tedbirler kararlı bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Rahmi Bey'in başkanlığında sürekli toplantılar yapan Çekirge Komisyonu bu doğrultuda alınacak tedbirleri halka basın aracılığıyla duyurmuştur. Bu komisyonun dışında Bornova, Torbalı Nahiyeleri ve Buca, Karşıyaka gibi belediyesi olan yerlerde,

⁹ Sabri Sürgevil, *1914-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Politikası*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, (İzmir 1984, Basılmamış), s.37.

¹⁰ Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri*, İzmir 1949, s.30.

¹¹ Sürgevil, *agt*, s.37.

¹² Bilget, *a.g.e.*, s.18

Belediye Reislerinin, diğer nahiyelerde ise Nahiye Müdürlerinin başkanlığı altında komisyonlar oluşturulmuştur¹³. Bu heyetler bölgelerindeki çekirge mücadelesiyle yükümlü tutulmuşlar ve yaptıkları çalışmalarını düzenli olarak Merkez Çekirge Komisyonu'na bildirmişlerdir. İzmir'de yerleşik bulunan halk, onar hokka çekirge toplamakla yükümlü tutulmuştur¹⁴. Çekirge toplamakla yükümlü olan kişi bunu yapmazsa, başkasına yaptırmak ya da kendisine düşen yükümlülük oranında para cezası ödemek zorundaydı. Çekirge sorunuyla daha etkin bir mücadele için öğrenciler ve devlet memurları da görevlendirilmiştir¹⁵. Bu görevliler çekirge takibine çıktıkları taktirde, Kaza Kaymakamlıklarına, Jandarma Kumandanlıklarına 40, Nahiye Müdürlerine 25, Yüzbaşılara 30, Teğmenlere 20, Jandarma Çavuşlarına 5, Askere 3 ve Kaza Çekirge Komisyonlarının azalarının herbirine 23, Nahiye Azalarına 20, Merkez Seyyar Müfettişlerine 20 kuruş yevmiye veriliyordu¹⁶. İzmir Merkez Çekirge Komisyonu yayınladığı bildirimlerle halkı sürekli olarak mücadeleye davet ederken daha etkin bir mücadele için de şehri dört bölgeye ayırmıştı¹⁷. Kokaryalı, Bozyaka, Halkapınar ve Karşıyaka'dan oluşan bu bölgedeki mücadele muhtarların gözetiminde yapılıyordu. Bu bölgelerdeki güvenliği sağlamak için her bölge için bir zabitanın gözetiminde on piyade ve iki süvari jandarması görevlendirilmiştir¹⁸. Birinci Dünya Savaşı süresince alınan bu tedbirlere rağmen çekirge sorunu yine sürekli olarak gündemde bulunmuş ve çekirgelerin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır.

Muhacirler sorunu Rahmi Bey'in göreve başladığı sıradaki bir diğer önemli problem olarak yönetimi meşgul ediyordu. 19. yüzyıl son çeyreğinden beri süregelen bu olay, Balkan Savaşları'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanistan'a bıraktığı topraklarda yaşayan Türkler'in göçe başlamasıyla beraber büyük bir artış gösterdi¹⁹. Muha-

¹³ Tülay Alim, *Balkan Harplerinin Bütümü ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (İzmir 1988, Basılmamış) s.184.

¹⁴ *Ahenk*, 5 Kanun-u Evvel 1329

¹⁵ *Ahenk*, 2 Nisan 1330

¹⁶ *Ahenk*, 25 Teşrin-i Evvel 1329

¹⁷ *Ahenk*, 1 Nisan 1330

¹⁸ *Ahenk*, 16 Nisan 1330

¹⁹ Alim, *agt.*, s.25-31

cirlerin kafilelerle İzmir'e gelmesi beraberinde birçok problemi de getirdi. Bunların iskânı, beslenmesi ve sağlık durumları önemli bir problem olarak vilayet yönetimini meşgul etmiştir. Rahmi Bey'in göreve başlamasıyla birlikte bu sorunun çözümü yolunda da tedbirler alınma yoluna gidilmiştir. Rahmi Bey'in başkanlığında faaliyetlerini sürdüren Muhacir Komisyonu, muhacirlerin yerleştirilmesi ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Muhtar Bey'in başkanlığında bulunan "Mübadele-ı Muhacirin Muhtelit Komisyonu" ise İslâm ve Rum Muhacirlerinin mübadelesi üzerinde çalışmalarda bulunuyordu²⁰. Vilayet Muhacir Komisyonu, gelen muhacirlerin yerleştirilmesi için de bir takım girişimlerde bulunmuştur.

Muhacirlerin daha sonra iskân edilmesi yoluna gidilmiştir. Paralıköprü ve Punta civarlarında birer muhacir mahallesi oluşturulması için çalışmalara başlanılmıştır²¹. Muhacirlerin köylerde yerleştirilmesi için de girişimlerde bulunulmuştur²². 1914 yılı başlarında muhaceret olayının en yoğun şekilde görüldüğü Çeşme'de Kaymakamlık yapan Hilmi Uran, olayın ne kadar geniş boyutlarda olduğunu şu şekilde anlatmaktadır: "Muhaceret 40 bini Rum olan 45 bin nüfuslu bir ilçeden 40 bin Rum'un burunları dahi kanamaksızın, hiç kimseye şikayet etmeye mahal görmeksizin çekilip gitmeleri şeklinde olmuştu ve gidiş ayrı ayrı yerlerden, günlerce hatta haftalarca böyle devam etmişti. Çeşme limanında aynı zamanda demirli iki vapurdan birinin adalara götürmek için Rumları aldığı, ötekinin de Türk muhacirlerini Çeşme'ye çıkardığı oluyordu"²³. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği tarihe kadar yoğun bir şekilde devam eden muhaceret olayı bu tarihten sonra azalmış olmasına rağmen yönetimi sürekli meşgul eden bir olay olarak gündemde bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ortaya çıkan sıkıntıları en alt seviyeye indirmek için çeşitli girişimlerde bulunan Rahmi Bey, bu doğrultuda sivil ve askeri kesimlerin ihtiyacını karşılamak için çeşitli komisyonların kurulmasına yardımcı olmuştur.

²⁰ *Ahenk*, 29 Haziran 1331

²¹ *Ahenk*, 3 Şubat 1329

²² *Ahenk*, 26 Kanun-u Evvel 1329

²³ Hilmi Uran, *Hatıralar*, Ankara 1959, s.79

Rahmi Bey'in himayeleri altında kurulan ve her birinin ayrı birer işlevi olan bu komisyonlar savaş süresince yararlı hizmetlerde bulunmuşlar ve halkın sıkıntısını en alt seviyeye indirmek için sürekli çaba göstermişlerdi. Levazım-ı Şitaiye-i Askeriye, İzmir Erzak-ı Asker ve Hedeya-yı Şitaiye Komisyonları ordunun ihtiyaçları doğrultusunda faaliyette bulunurken, Müdafaa-i Milliye, Beslenme Derneği, İaşe-i Muhacirin, Muavenet-i Milliye Komisyonları da halkın ihtiyaçlarını gidermek için çalışmışlardır. Rahmi Bey'in başkanlığında, Tevfik Paşa, Binbaşı Hamdi, Fikri, Ziya, Mithat ve Çürükoğlu Nikolakin Efendilerden oluşan Hedeya-yı Şitaiye Komisyonu ilçelere kadar uzanan örgütlenmesiyle ordunun ihtiyacı olan 171.902 parça giyim eşyasını toplamıştı²⁴. Savaş süresince sıkıntı çeken sivil halkın da ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli komisyonlar kurulmuş ve bunlar tarafından halka aynı ve nakdi yardımlarda bulunulmuştur. Halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak için kooperatifler ve Belediye Bakkalları oluşturularak halka daha yaygın hizmet verme yoluna gidilmiştir. Rahmi Bey'in direktifleri doğrultusunda Kemeraltı, Tilkilik ve Fasulye'de hizmet veren Belediye Bakkalları, basın tarafından desteklenmiş ve halk buradan alışverişte bulunmaya davet edilmiştir²⁵. Şehrin çeşitli yerlerine oluşturulan Aşevleri ve Beslenme Derneği fakir halka düzenli olarak 10.227 kişiye ekmekek dağıtıyordu²⁶. Bu komisyonların parasal ihtiyacı halktan toplanan paralar ve düzenlenen tiyatro temsilleriyle temin edilmeye çalışılıyordu. Basın bu girişimleri sürekli olarak kamuoyuna duyururken halktan bu girişimlere yardımda bulunulmasını da istiyordu. Savaş süresince ekmekek sıkıntısı çekilmemesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve bu doğrultuda tedbirler alınmıştır. Ekmeğın daha düzenli bir şekilde dağıtılması için nüfus başına ekmekek verilme yoluna gidilmiş, fırınlar önünde meydana gelen kuyrukları ufaklık para sıkıntısını ortadan kaldırmak için Rahmi Bey'in önerisiyle birer kuruşluk kağıt paralar basılmıştır²⁷. Halk bu kağıdı kullanarak ekmekek alırken fırıncı da topladığı kağıtlarla Belediye'den un satın alıyordu. Bir takım sıkıntıları da beraberinde getiren bu "yerel kağıt paralar" halk tarafından benimsenmişti²⁸.

²⁴ Köylü, 4 Kanun-u Evvel 1330

²⁵ Ahenk, 9 Teşrin-i Evvel 1332

²⁶ Ahenk, 6 Kanun-u Evvel 1332

²⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, Ankara, 1982, s.253

²⁸ Toprak, a.g.e., s.253

Savaş yıllarının olağanüstü koşulları doğrultusunda zorlaşan şehir güvenliği Rahmi Bey'in gayretleriyle en alt seviyeye indirilmiştir. Bu doğrultuda Polis Müdürü Hacım Muhiddin (Çarıklı) ve Jandarma Alay Komutanı Avni Bey, Rahmi Bey ile uyumlu bir işbirliği içinde çalışmıştır. Polis Müdürlüğü, Selvilimescit, Pasaport, Fasulya, Namazgah, Çalgıcıbaşı, Göztepe, Peştemalcilerbaşı, İkiçeşmelik, Keçeciler, Aziziye, Dolablukuyu Karakollarının güvenliğinin sağlanması da merkez olarak ele almıştır. Örneğin, Peştemalcilerde bulunan Karakol, Mezarlıkbaşı Sipahipınarı, Çakmak Fırını mevkilerinden sorumluydu²⁹. Güvenliğin sağlanmasında bunlarla da yetinilmeyip, Çorakkapı, Göztepe, Gümrük, Aziziye ve Kemer'de yeni karakolların yapımına başlanmış ve kısa sürede hizmete sunulmuştur³⁰. Yeni karakolların açılması ve şehiriçi güvenliğin sağlanmasında gösterilen titizlik basın tarafından sürekli olarak destekleniyor ve "Yarım milyonu müteceviz nüfusa havi olan koskoca bir şehirde yalnız adı bir darb vakası olmuş, dün akşam da dört adı vakadan başka bir şey görülmemiş" olunmasından duyulan memnuniyetler dile getiriliyordu³¹. Güvenliğin sağlanmasında azınlık ve yerli ayrımı yapılmadan hizmet verilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda alınan önlemler sonunda Paskalya'da silah atılması yasaklanmış, ayınlerde "Zito Venizelos" diyenler hakkında soruşturma açılmıştır³². Frenk mahallesinde havaya üç el silah attıktan sonra İtalyan Konsolosluğu'na sığınan bir kişi de Rahmi Bey'in devreye girmesi sonucunda teslim edilmiş ve hakkında soruşturma açılmıştır³³. Kimi zaman da suçluların takibinde ve aramalar sırasında sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve bu yasağa uymayanların tutuklanacağı gazetelerle halka duyurulmuştur³⁴. Şehir dışındaki güvenlik sorunlarıyla da yakından ilgilenilmiş, takipler için özel müfrezeler kurulmuştur. Basın bu takipler sonucunda yakalananları duyururken Ahenk Gazetesi de, "Rahmi Beyefendi bütün zabıta memurlarını vazifelerine davet etmiş oldukları takibata yeniden

²⁹ Ahenk, 10 Kanun-u Evvel 1329

³⁰ Ahenk, 9 Eylül 1330

³¹ Ahenk, 4 Ağustos 1330

³² Ahenk, 30 Mart 1330

³³ Ahenk, 6 Nisan 1330

³⁴ Ahenk, 7 Teşrin-i Evvel 1332

kermi verdikleri cihetle bu döküntü şakilerinden az zamanda tamamıyla tenkil ve izale edileceklerinden" duyulan ümidi dile getiriyordu³⁵. Nitekim, kısa bir süre sonra bölge güvenliğinin önemli tehdit unsurlarından olan Kürt Ali ve Çerkez Kazım Çetesi de ele geçirilmiştir.

Rahmi Bey, Birinci Dünya Savaşı içinde tüm imkansızlıklara rağmen şehrin modern bir görünüm kazanması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler Nafia Nezareti'nin de ilgisini çekmiş, Nafia Müsteşarı Muhtar Bey başta olmak üzere bir çok yetkili bu gelişmeleri yerinde görmek için şehre gelip gitmişlerdir. Bugünkü Bahribaba Parkı'nın bulunduğu yerdeki mezarların şehir dışına çıkarılması, Kız Lisesi ve Milli Kütüphane gibi İzmir'in kültür yaşamında önemli olan binaların yapılması, Basmahane'den Gümrük'e giden yolun açılması, mevcut bulunan su şebekelerinin ve yolların bakımı ve onarımı, şehir içinde yeni binaların ve parkların yapılması bu dönemde şehri daha düzenli bir hale getirme yolunda yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar sırasında oldukça fazla sayıda istimlâk yapılmıştır. Şehir içinde yapılan bu istimlâk çalışmalarını kolaylaştırmak için 1917 yılı başlarında oluşturulan istimlâk heyeti şu üyelerden oluşmaktaydı: Eski Eytam Müdürü Halil Hacı Osman Paşa, Kantarağasızade Ali Bey, Meclis-i Umumi Azası Sabri Bey, Tüccar Hacı Halil Efendi, Hacı Fehmi, Hacı Hasan Paşalar, Nazmi Bey, Hacı Rıza Efendi, Yosef Estrago ve Masrob Simonyan, Eski Nüfus Nazırı Hacı Yahya Bey, Eski Vergi Müdürü Fethi Bey, Keresteci Filibeli Sabri Efendi, Keresteci İbrahim Bey, Manifaturacı Hafız Mehmet Bey, Bayraklı Nesim Levi Efendi, Hacı Atif Hoca, Necibzade Hasan Bey, Giritli Raşit Efendi, Kökbasoğlu Zaharvadi Efendi, Panayot Nikolaidi Efendi, Tırhalalı Hüsamettin Bey, Elmasyan ve Artan, Hiristaki Etnasole, Tüccardan İplikzade Said Bey, Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi, Sabri ve Rıza Beyler³⁶.

Şehre daha güzel bir görünüm verme yolundaki girişimlere, çoğu şehir içine sıkışmış mezarların şehir dışına çıkarılmasıyla başlandı. İkiçeşmelik'ten Bayramyeri'ne giden asfalt yolun -ki buraya Uluyol denirdi- sağ ve solu, Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi'nin bulunduğu yer, Emir Sultan Dergâhı karşısına rastlayan, şimdiki Yıldırım Kemal Oku-

³⁵ *Ahenk*, 19 Kanun-u Evvel 1331

³⁶ *Sürgevil*, *agt.* s.62-63

lu'nun bulunduğu yer, Agora mıntikasından Dikilitaş'a uzanan iki taraflı geniş saha, Kazım Dirik Okulu'nun bulunduğu bölge, Altınpark, Bahribaba Parkı'nın hepsi birer mezarlığı³⁷. Rahmi Bey'in şehir ortasında kalan bu mezarlıkları Kokluca ve Pasu Köprüsü civarında yeni tahsis edilen mezarlıklara çıkartma girişimi başlangıçta hoş karşılanmadı. Bu girişim şehirde büyük dedikodulara neden oldu. Bir çok evliya türbelerini baltalayan bu kişinin muhakkak çarpılacağını söyledi. Rahmi Bey bütün bu söylentilere rağmen Belediye Başkanı Evliyazade Refik Bey'in yakın desteğiyle Ahenk gazetesinin bulunduğu yerden Bayramyeri'ne kadar uzanan bölgede bulunan Yahudi mezarlığını şehir dışına nakletmiş, yerine Bahri Baba Parkı'nı yaptırmıştır. Rahmi Bey, parkın yapımına başladığı sırada Yahudi mezarlığının ortasına sıkışmış olan ve Bahribaba diye anılan türbeyi de şehir dışına nakletmiştir. Bahribaba adı denizden çıkan ve kimliği bilinmeyen bir cesete izafeten verilmişti. Ceset denizden geldiği için "Bahri" babasına da "baba" adı takılarak gömülmüş ve o günden sonra da bu takma ad semt olarak kalmıştı. Bahribaba'nın diğer kabristanlarla beraber şehir dışına çıkartılacağını öğrenen Bahribaba Türbesi Şeyhi Rahmi Bey'in huzuruna çıkarak, "Aman efendimiz" der: "Akşam rüyamda Bahribaba hazretleri, bendelerine bugün zatıalinizi ziyaret etmemi ve selamlarımı söylememi emir buyurdular. Mübarek oradan nakledilmemesini istiyorlar" deyince Rahmi Bey, "Hayret dün akşam hazreti ben de gördüm, kalabalıktan rahatsız olduğunu daha sakın bir yere nakledilmesini bizzat kendileri bana emir buyurdular" yanıtını vermiştir³⁸. Bornova'da bugünkü Kazım Dirik Mahallesi'nin sınırları içinde kalan mezarlık da Birinci Dünya Savaşı sırasında boşaltılmış ve yerine bugünkü Bornova Parkı yapılmıştır. Mezarlıkbaşı'ndaki kabristanların yerine de açık bir pazar yeri kurulmuştur³⁹.

Rahmi Bey'in bu girişimleri kendisine dosttan çok düşman kazandırmıştır. Mezarlıklar şehir dışına çıkarılırken Müftü Rahmetullah Efendi buna karşı çıkmıştır. Hristiyan cemaatinin başkanı Hrisostomos, mezarlıkların şehir dışına çıkarılması uygulamasında Müftü Rah-

³⁷ Naci Gündem, *Günler Boyunca*, İzmir 1955, s.197

³⁸ *Hizmet*, 5 Teşrin-i Sani 1933

³⁹ Cemal Saran, *Bornova*, İzmir 1979, s.9-10

metullah Efendi'nin yanında yer almış ve mezarlıkların kaldırılması işleminin "Dinen caiz olmadığını" ileri sürmüştü. Hahambaşı ise, "Ben dirilere karışırım, ölümlere değil" diyerek bu uygulama karşısında tarafsız kalmıştır. Rahmetullah Efendi ve Hrisostomos takındıkları bu tavır nedeniyle görevlerinden uzaklaştırılmışlardır⁴⁰.

Rahmi Bey, İzmir Milli Kütüphanesi ile de yakından ilgilenmiş ve onun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Valilik, sağlam temellere dayanması için büyük gayretler göstermiştir. İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir'de yerli Rumlar'ın kurdukları, çoğu Rum kiliselerinde büyük kitaplıklara karşı duyulan ezikliği gidermek üzere 1911 yılında gerçekleşen "İlm ü İrfan Encümeninin" eseridir. İbrahim Kadızadenin teklifiyle teşkil edilen ve sonraları Milli Kütüphane adını alacak olan bu cemiyet 23 Haziran 1912 tarihinde İkinci Beyler sokağındaki Salepçizade Konağı'nın selâmlık kısmında açılmıştır⁴¹. Milli Kütüphanenin ilk öncü kurucuları şu kişilerden oluşuyordu: İbrahim Kadızade, Süleyman Ferit, Salih Akalın (İttihat ve Terakki Derneği Muhasebe Memuru), Süleyman Tüser, Eczacı Faik (Ener), Cevahirci Şükrü (tüccar), Mahmut Tahir, Celal Saygun (öğretmen ve besteci Ahmet Adnan Saygun'un babası)⁴². Rahmi Bey, Milli Kütüphane'nin projelerini Mimar Tahsin Sermet Bey'e hazırlattığı gibi, temelinin atılmasında da büyük katkılarda bulunmuştu. Rahmi Bey, bunun dışında kütüphanenin geleceğini sağlamlaştırmak için il kanalıyla arsalar sağlamış, ve kütüphane binasının yapılması için geniş yardımlarda bulunmuştur⁴³. Bu yardımları sonucunda Rahmi Bey, Bahribaba Parkı'nın Devlet Hastanesi yönünde kütüphane binası, şimdiki kütüphane binası alanına da bir patinaj ve eğlence yeri yapımına başlanmıştır⁴⁴. Elhamra Sineması ise bedeli icarından ödenmek üzere bir şirkete inşa ettirilmiştir. Ancak, temel duvarlarının bir hayli yükseldiği bir sırada, İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine her üç binanın inşaatı da yarım kalmıştır. İzmir Milli Kütüphane yöneticileri Rahmi Bey'in kütüphaneye olan yardımlarını ve katkılarını şeref holüne koydukları bir büstle ona olan saygılarını ifade etmişlerdir.

⁴⁰ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlırken*, İstanbul 1981, s.32-33

⁴¹ Aksoy, *a.g.e.*, s.117

⁴² Aksoy, *a.g.e.*, s.117

⁴³ Aksoy, *a.g.e.*, s.118

⁴⁴ Aksoy, *a.g.e.*, s.118

Hükümet dairesiyle kışla arasında yapılacak olan park için Yalı Medresesi'nin bahçesinin bir kısmı istimlak edilmiştir. İzmir Kız Lisesi'nin yapımına yine Rahmi Bey'in valiliği sırasında başlanmıştır. Bu okulun bir benzeri de Bergama'da yapılmıştır⁴⁵. Şehir ortasında bulunan hapishanenin yerine Balçova'da bir hapishane yapımına, bir Darülmualimin ve bir Bimarethane'nin yerlerinin ve planlarının tesbit edilmeleri de Rahmi Bey'in valiliği döneminde yapılmıştır⁴⁶.

Şehir içinde daha fazla su vermek için yeni su şebekeleri oluşturulurken, mevcut bulunan vezir ve Osmanağa su yollarının tami için de Rahmi Bey'in gözetimi altında bir komisyon oluşturulmuştur. İkinci Osmanlı Mahallesinde halkın su sıkıntısı çekmesi üzerine Rahmi Bey'in buraya bir çeşme yaptırması mahalle halkı tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Rahmi Bey görevde bulunduğu süre içinde, şehrin ekonomik hayatını elinde bulunduran ve çoğunluğu İngiliz, Fransız ve Rumlardan oluşan yabancılara iyi davranmış, bu doğrultuda Merkez-i Umumi'nin emirlerini hiçe sayarak savaş süresince onları enterne etmiştir. Savaşa karşı olan ve bir çok defa Talat Paşa'nın yanlış yolda olduğunu söyleyen Rahmi Bey, liberal siyaseti ve idaresi ile İzmir'i yabancı uyrukluların en az tedirgin oldukları bir bölge haline getirmiştir. Savaş sırasında İzmir'deki İtilaf Devletleri tabaasında normal zamanlardaki yaşamlarına ve alışverişle bulunmalarına müsaade etmiştir⁴⁷. Savaş süresince oldukça rahat bir durumda oldukları anlaşılan bu yabancı uyruklulardan biri 17. Kolordu Komutanı'nın isteğini yerine getirmeyince, bu kişi komutan tarafından Rahmi Bey'e şikayet edilmiştir. 17. Kolordu Komutanı Frenk Mahallesinde oturan bir bayan terzinin eşine yardım için evine gelmemesi neticesinde Rahmi Bey'e gönderdiği mektupta, "Hali Harpte bulunduğumuz bir milletin tebaası olan bu kadının harb zamanında kemal-ı refah ve serbesti ile icra-yı ticaret ve taayüş ettiği bir memleketteki en büyük rütbeli bir askeri kumandanın evine gidemeyeceğini" söylemesinde duyduğu üzüntüyü belirtmiş ve terzinin evine gönderilmesi için Rahmi Bey'den yardım istemiştir⁴⁸. Bununla beraber "savaşları devletler uyruğunda olanların

⁴⁵ Halil Mentеше'nin Anıları, İstanbul 1986, s.235

⁴⁶ Halil Mentеше'nin Anıları, s.235

⁴⁷ Celal Bayar, *Ben de yazdım*, C+I, İstanbul 1965, s.40

⁴⁸ Bu mektup için bkz: Mehmetefendioğlu, *agt.* s.122

Osmanlı hidemat ve memuriyetlerinde kalmaları uygun görülmemeyerek, sözgelimi: Karantina enspektörü Bednaveski ve Urla Karantina Müdürü Doktor Kolar'a'nın Fransız uyruğunda oldukları için, görevlerine son verilmiş, İtalyan uyruğundan Doktor Montella yerlerine atamıştır"⁴⁹. Rahmi Bey, savaş süresi içerisinde tutsak edilen İngiliz ve Fransız esirlerine iyi davranmış, onların ülkelerine gönderilmesinde gerekli kolaylıkları göstermiştir. 22 Aralık 1914 tarihli bir mektupta Rahmi Bey, esirlerin değiştirilmesinden bahsederken "Benim elimden gelen herşeyi yaptığıma inanabilirsiniz" derken bu konudaki düşüncesini de dile getiriyordu⁵⁰. 1 Aralık 1914 tarihini taşıyan bir başka mektupta ise İzmir'deki Fransız konsolosluğu Rahmi Bey'e gösterdikleri kolaylıklardan dolayı teşekkür etmiştir. Rahmi Bey savaş süresince İngiliz esirlerine iyi davrandığı için İngiliz hükümetinden bir de teşekkür mektubu almıştı. 20 Kasım 1917 tarihini taşıyan ve İngiltere'nin Atina elçisi Lord Granville tarafından gönderilen mektupda", İngiliz vatandaşlarına ekselanslarının gösterdikleri iyiliksever sempati ve güçlü koruyuculuk" dolayısıyla Rahmi Bey'e teşekkür ediliyordu⁵¹. 9 Ekim 1915 tarihini taşıyan bir diğer mektupta da Bornova'da toplanan İngilizler Rahmi Bey'e kendilerine gösterdikleri yakınlıktan duyulan memnuniyet ifade edilirken "İngilizlerin korunması konusunda yakın ilgiden dolayı" İzmir'deki tüm İngilizler adına teşekkür ediyordu⁵². Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra yazılan ve 20 Aralık 1914 tarihini taşıyan bir diğer mektup ise İzmir'deki yerleşik yabancı ailelerinin Rahmi Bey'e duydukları güveni göstermesi bakımından ilginçtir. Şehirde yerleşik bulunan İngiliz, Fransız ailelerinin önde gelen temsilcileri tarafından imzalanan bu mektupta şunlar söyleniyordu⁵³:

"Biz İzmir'deki İngiliz, Fransız ve Rus yurttaşları olarak, yıllardan beri yaşadığımız misafirperver ülkenin içinde bulunduğu güç koşullar karşısında kendimiz ve hemşerilerimiz adına derin saygılarımızı sunmaktan mutluluk duyarız. İngiltere, Fransa ve Rusya her türlü değişen

⁴⁹ Sürgevil, *agt.*, s.123-124

⁵⁰ 22 Aralık 1914 tarihli bu mektup için bkz: Mehmetefendioğlu, *agt.*, 123-124.

⁵¹ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul 1985, s.284.

⁵² Bu mektup için bkz: Mehmetefendioğlu, *agt.*, s.125-126

⁵³ 20 Aralık 1914 tarihli bu mektup için bkz: Mehmetefendioğlu, *agt.*, s.127-128

koşullar içinde Türkiye ile olan ilişkilerini sürdürmeye özen gösterdiler. Bugün size içinde bulunduğumuz durumun ne kadar acılı olduğunu ve hepimizin gücünü aştığını açıklamak isteriz.

Aynı zamanda enerji ve ileri görüşlü görevinize karşı duyduğumuz ilgiyi de dile getirmek isteriz. Şuna inanıyoruz ki bizim çıkarlarımız her türlü tehlikeden uzak olarak sizin elinizin altındadır.

Bizim açımızdan şuna kesin olarak inanmanızı istiyoruz ki; iyi niyetimiz ölçüleri içinde görevinizi kolaylaştıracak ve şehir halkını sükunete çağırarak her türlü buyruğu yerine getirmeye hazır olduğumuzu bildiririz".

Rahmi Bey valiliği sırasında şehirde yerleşik bulunan Rum ve Ermenilere de iyi davranmıştır. Rumlar, Vali Rahmi Bey'in liberal siyasetinin ve idaresinin altında ticaret, ziraat ve zenaatlarında, mekteplerinde faaliyetlerini eksiksiz bir şekilde sürdürmüşlerdir⁵⁴. Bununla beraber Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgedeki tehlikeyi azaltmak için çeşitli tedbirler alınmıştır. 1916-1918 yılları arasında en sert biçimde alınan bu tedbirler doğrultusunda askere alma, Rum köylerinde yapılan aramalar ve asker kaçaklarının kovuşturulması, İzmir dışında başarıyla yürütülmüştür⁵⁵. İzmir'de kuyumculuk, el sanatları ve bankerlik ile uğraşan Ermeniler de diğer yabancı azınlıklar gibi iyi durumdaydılar. Sivrhisaryanlar, Avadikyanlar, Spartalyanlar savaş süresince yaptıkları büyük stoklarla milyonlarına milyonlar katmışlardı. Savaşın yarattığı heyecana ve Ermeni çeteleri tarafından yapılan tahriklerin yol açtığı coşkunluğa rağmen İzmir'de tehcir programı uygulanmamıştır⁵⁶. "Harp yıllarını da kendi kanaat ve mesuliyetinin icabını yapmak cesaretini başından sonuna kadar gösteren İzmir Valisi Rahmi Bey, tek bir Ermeni'yi yerinden oynatmamıştır"⁵⁷. Şehir güvenliğini bozan bir kaç Ermeni militanının şehirden uzaklaştırılması dışında, Ermeniler savaş süresince bir sorun olmamış. Rumlar gibi kültürel ve iktisadi alanlarda faaliyetlerini rahatça sürdürmüşlerdir. Dinsel faaliyetlerinde rahat bir şekilde yerine getiren Ermenilerin bazı ayınlerine Rahmi Bey de katılmıştır.

⁵⁴ Nail Moralı, *Mütarekede İzmir, Öncelert ve Sonraları*, İstanbul 1976, s.38

⁵⁵ Sürgevil, *agt.* s.120

⁵⁶ Moralı, *age.* s.129

⁵⁷ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C: 1, İstanbul 1971, s.130-131

Valilik süresi içinde şehirde yerleşik İngiliz ve Fransız aileleriyle ilişki kuran Rahmi Bey, bu ailelerle daha yakın olmak için Göztepe'de bulunan evini Bornova'ya taşımıştır⁵⁸. Whittall ve Giraud aileleriyle kurulan yakın dostluk savaş sonrasında ticari işbirliğine dönüşmüş ve ortak şirketler kurulmuştur. Rahmi Bey, valiliği süresince şehrin sosyal yaşantısının renkli ve zengin bir hale gelmesi için de girişimlerde bulunmuştur. Şehrin sosyal yaşantısında önemli bir yeri olan Hilal-i Ahmer, Müdafaa-i Milli ve Türk Ocağı gibi cemiyetlerin faaliyetlerini sürekli olarak destekleyen Rahmi Bey, bu cemiyetlerin daha iyi bir duruma gelmesi için de katkılarda bulunmuştur. Bu doğrultuda Müdafaa-i Milli ve Hilal-i Ahmer cemiyetlerinin yararına Rahmi Bey'in himayelerinde tiyatro ve sinema gösterileri düzenlenmiş ve buralardan elde edilen gelirler bu cemiyetlere aktarılmıştır. Hilal-i Ahmer'in bu yoldan 1917 yılı başlarında edindiği para miktarı 918 liraydı. Zaman zaman şehrin ileri gelenleriyle yaptığı görüşmeler ve verdiği çay ziyafetleri ile şehrin çeşitli sosyal tabakalarından gelen bu kişilerden şehrin sıkıntıları ve problemleri hakkında bilgi alıyordu. Basın bu faaliyetleri kamuoyuna duyururken "Memleketin eşrafiyla, ahalisiyle mümkün olduğu kadar sık temasta" bulunmanın yararlarını da dile getiriyordu⁵⁹. Şehir içindeki spor faaliyetlerini de destekleyen Rahmi Bey, 1915 yılı başlarında Türk spor kulüpleri arasında bir futbol müsabakası da düzenlenmiştir. Altay, Trablusgarp ve Midilli futbol takımları arasındaki bu müsabakaların birincisinde imzalı bir vazosunu hediye etmiştir. Türk spor kulüpleri arasında büyük bir memnuniyet uyandıran bu girişim Altay kulübü başkanı Vasfi Bey tarafından açık bir teşekkür mektubu ile de kamuoyuna duyurulmuştur⁶⁰. Basın hayatının gelişmesine de katkıda bulunan Rahmi Bey, 1918 yılında "Halka Doğru" dergisinin yayınlanmasına da öncülük etmiştir⁶¹.

⁵⁸ Morali, *age*, s.74

⁵⁹ *Ahenk*, 13 Kanun-u Sani 1330

⁶⁰ *Ahenk*, 27 Mart 1331

⁶¹ Mesul müdürlüğünü Celal Bayar'ın üstlendiği ve Halka Doğru Cemiyetinin yayını olan bu dergide edebiyat, terbiye, şiir, öykü ve sağlık konularında halka bilgi verilecekti. Ayrıca, Rahmi Bey 1915 yılında yayınlanan "Musavver Mahasin" adlı derginin yayınlanmasına da Vilayet Hukuk İşleri Müdürü C. Karabibir aracılığıyla maddi yardımda bulunmuştur. Bkz: Bezmi Nusret Kaygısuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955, s.122, Zafer Toprak, "Osmanlı Narodnikleri ve Halka Doğru Gidenler", *Toplum ve Bilim*, 24 Kış 1984, s.76-77.

B. İzmir'in Bombalanması

Çanakkale Savaşları sırasında, Osmanlı kuvvetlerini dağıtmak ve Ege Bölgesi'nin bir kaç yerinde uğraşması düşüncesinden hareket eden İtilaf Kuvvetleri savaş boyunca İzmir'i bir çok kere bombalamışlardır⁶². "Geniş kapsamlı amaçlarla girişilen bu saldırıların görünürdeki hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşta saf dışı etmekti. İzmir'e yönelik saldırı için bunu iddia etmek biraz güçtür. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin vilayetlerinden biri olmakla birlikte İzmir, yapılacak bir saldırı veya İzmir'in işgali yoluyla gerçekleştirmek mümkün değildi. O halde İtilaf donanmasının Çanakkale Boğazı'na paralel olarak dönemin Aydın vilayeti kıyılarına ve İzmir'e yönelik saldırıları çok yönlü amaçlara hizmet etmekteydi"⁶³. 1915 yılının ilk günlerinden itibaren uygulanmaya konulan bu plan doğrultusunda İzmir Körfezi'nin giriş ve çıkışı kontrol altına alınmış, daha sonraları da İzmir ve çevresindeki limanlar ve askeri tesisler bombalanmıştır. Psikolojik ve yıldırma şeklinde başlayan bu saldırılar savaşın gelişimine paralel olarak sivil kesimlere de yönelmiştir. Bu saldırıların başladığı ilk günlerde Albay Deeds adındaki bir İngiliz subayı, İngiliz tüccar Eric Whittall aracılığıyla Rahmi Bey'le görüşme isteğinde bulunmuş, Rahmi Bey de resmi olmayan bu görüşme teklifini kabul etmiştir⁶⁴. İngiliz İntelligence servisinin bir elemanı olan Albay Deeds, Rahmi Bey'den İzmir ve çevresine asker çıkarma izni ister. Rahmi Bey'in bu hizmetine karşılık da İzmir'de İngiltere'nin himayesine kurulacak bir prenslik teklif edilmiştir⁶⁵. Albay Deeds, Rahmi Bey'den umduğu karşılığı alamadı. İngilizler'in yaptığı bu girişimi Çanakkale savaşlarına katılmış ve bu konuda bir de kitap yazmış olan Charles-Roux şöyle anlatmaktadır⁶⁶:

"İzmir'de böyle bir harekate girişmenin taraftarı olanlar vardı. Bunlara göre ekonomik çıkarları sayesinde oralarda İngiliz ve Fransızların bir hayli nüfuzlu olması, şehirde İtilaf Devletleri uyruklarına iyi muamele eden Vali Rahmi Bey'in elverişli durumu, nihayet

⁶² Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz: Sabri Sürgevil, "Çanakkale Savaşları ve İzmir", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı No: 23, Ağustos 1987, s.85-103. Birten Çelik, *Çanakkale Savaşı'nın İzmir Basını'ndaki Yankıları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, yüksek lisans tezi, (İzmir 1992, Basılmamış), s.43-166.

⁶³ Sürgevil, "Çanakkale Savaşları ve İzmir Basını", s.93

⁶⁴ Tacalan, *age*, s.33

⁶⁵ Tacalan, *age*, s.33

⁶⁶ Tacalan, *age*, s.34

böyle bir hareketin Yunanistan'ın davranışını etkileyebilmesi gelecek bir takım hareketlerin Köprübaşı olarak İzmir'i çok müsait duruma sokuyordu. Ne var ki bu fikirler, fikirden öteye gidemedi. Yine de galiba İngilizler bir zaman İzmir'de, İstanbul Hükümetine karşı bir hükümet darbesi ümit ve hayalini beslediler, fakat onun da sonu çıkmadı".

İtilaf donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçme çalışmalarına hız verdiği 20 Şubat 1330 tarihinden sonra İzmir'e yönelik saldırılar yoğunlaşır. Aliğa Çiftliği, Reşadiye ve Şakran civarlarını bombalayan İtilaf donanması, olayı takip eden günlerde de yerleşim birimlerini ve İzmir savunmasında önemli bir yeri olan Yenikale'yi de bombalar. Olayları yakından takip eden basın olayları okuyucularına duyururken, "Bu günlerde pek mühim dakikalar yaşıyoruz. Böyle zamanlarda vazifemizi, mevcudiyetimizi muhafazaya yalnız ordumuza bırakılamaz. Büyük küçük, fakir zengin her ferdin kendine göre" vazifeleri olduğunu da hatırlatarak halkı güvenlik kuvvetlerine yardıma çağırıyordu⁶⁷. Şehre karşı saldırıların yoğunlaşmasıyla birlikte, Kordonboyu'na kum torbaları ve toplar yerleştirilmiş, şehrin güvenliğinin sağlanması için de devriyenin sayısı artırılmıştır. Rahmi Bey'in çarşı pazar dolaşarak halkı sükunete davet etmesi büyük bir memnuniyet uyandırmıştır⁶⁸. İlk anda halk arasında görülen panik havası da kısa süre sonra ortadan kaybolmuş, halk yüksek yerlere çıkarak bombardımanı yakından takip etmiştir⁶⁹. Savunma önlemlerinin dışında bir takım uygulamalara da gidildi. Bu doğrultuda ilk olarak 22 Şubat 1330 tarihinde düşman devletler tebaasına verilmiş olan dört arsenik madeni imtiyazı feshedildi⁷⁰. İtilaf Devletleri tebaasına mensup kişilerde 23 Şubat 1330 tarihinde Eşrefpaşa, Tilkilik, Namazgah semtlerine, Guraba Hastanesi dolaylarındaki Türk evlerine yerleştirildi. Başta Whittall, Giraud, Giffre aileleri de olmak üzere İtilaf Devletleri tebaasının süngülü nöbetçilerin beklediği Türk mahallelerine yerleştirilmesindeki amaç, eğer Türk mahallelerine bomba atılmasına devam edilirse kendi tebaalarının da zarar göreceğini anlatmaktı⁷¹.

⁶⁷ *Ahenk*, 26 Şubat 1330

⁶⁸ *Ahenk*, 21 Şubat 1330

⁶⁹ *Gündem*, *age*, s.50

⁷⁰ *Ahenk*, 22 Şubat 1330

⁷¹ *Tacalan*, *age*, s.35

Basın, Rahmi Bey'in aldığı bu tedbirlerden övgü dolu sözlerle bahsederken, "Koç Bilekli Valimiz" tabirini kullanıyordu. Şehre yönelik saldırıların alınan bu tedbirlere rağmen devam etmesi üzerine Rahmi Bey, 24 Şubat 1330 tarihinde kendisinin ve şehir halkının kararlılığını ifade eden bir beyanname yayınladı. Bu beyannameye Rahmi Bey kararlılığını şöyle ifade ediyordu⁷²:

"Düşman gemileri kalemize ve istihkamlarımıza taarruzda devam ediyor. Avn-i hakla bu taarruzlarının kendilerine pek pahalıya mal edilmesi ve şehrin müdafaası sevgili kumandanlarımız ve bil-cümle kahraman zabitan ve askerlerimiz tarafından temin edildiğinden bütün vesait-i müdafaa ve istimal, sonuna kadar müdafaa sebat edilecektir. Kalede yapılmakta olan müdafaanın bir aynı ve hatta daha müthiş İzmir'de yapılacak, şehir baştan başa düşman kanyla boyanacak, düşmanlar maksatlarına nail olamayacaklardır.

İzmir şehrinin saha-yı harb olması halinde Osmanlılığın tarihi şan ve şerefiyle mütenasib bir surette vuku bulacak hareket-ı askeriye esnasında ahaliyi gayr-ı müsellaha ve bil-hassa kadın ve çocukların, yağacak güllerin, atılacak kurşunların tesirinden masun kalması nokta-i nazarından bunların şimdiden dahile gitmeleri muvaffıktır. Gerek İslâm ve Hristiyan bil-cümle Osmanlılara ve bi- taraf Düvel-i ecnebiye tebaasına dahilde şimdiden gidip, yerleşecekleri mahallerde kendilerine her surette teshilât ve muavenet icrası bil-cümle memurine tebliğ edilmiştir. Şehir muharebesinde bütün vazifesi müdafaa-i vatandan ibaret kalacak olan kuvay-ı hükümetten o sırada sekam şehirle uğraşmaya pek de vakti olamaz.

Binaenaleyh öyle bir hal vukuunda düşmanın layık olduğu derecede kahr ve tedmiri hususunda hükümeti tamamen gaileden azade bir halde bulundurmuş olmak ve kendilerini her türlü tehlikeden azade kalmak üzere halkımızın gaileleri ile şimdiden dahile gitmelerini, ordunun bu kudsi vazifesini bu suretle de teshil etmelerini tavsiye ederim".

Rahmi Bey'in bu beyannameyi basında geniş bir şekilde yer alırken "Böyle en müthiş tehlikelere, felaketlere maruz kaldığımız zamanlarda başımıza Rahmi Bey gibi cidden müstesna, mümtaz fazilet-

⁷² Ahenk, 25 Şubat 1330

lere malik zevatlar" görmekten duyulan memnuniyet de dile getiriliyordu. Beyannamenin yayınlanmasını takip eden günlerde çoğunluğu çocuk ve kadınlardan oluşan şehir halkının iç bölgelere gönderilmesine başlandı. Halk, sefere konulan özel trenlerle Aydın, Denizli, Salihli ve Cumaovası'na gönderiliyordu⁷³. Şehir halkının kalabalık gruplar halinde istasyonda toplanması üzerine, vilayet makamınca yayınlanan bildirimlerde, telaşlanacak bir durum olmadığı, herkesin işiyle gücüyle meşgul olması gerektiği bildiriliyordu⁷⁴. Bu sırada İzmir'de bulunan Berliner Tageblatt gazetesinin muhabiri Emil Ludwig, gazetesine gönderdiği haberde, "Şehrin terk edilmesi hakkında vali tarafından ahaliye tebliğ edilen beyanname ile maksat, bizzat Vali Bey tarafından bana beyan olunduğu vechle, şehrin ikmalî ciddiyetle müdafaa olunacağını düşmana anlatmaktan ibaret idi. Onun için beyanname ahali arasında umumî bir heyecana mucib olmadı. Ancak bir kaç kişi şehri terketti. Şehri korkutmak için İngiliz Amirali tarafından icra edilen teşebbüsün bugün azim bir blöften ibaret olmadığı tebyin etmişti... Şimdi şehir ahali işi ve gücüyle meşgul olmaktadır. Fransız sermayesi ile vücuda getirilen İzmir rıhtımı üzerinde İzmir ışıkları eskisi gibi boy gösteriyorlar" derken, bombardımanın Yunan Kralını ikna için İngiltere'nin İzmir Konsolosu Smith tarafından teşvikiyle yapıldığı görüşüne de yer veriyordu⁷⁵.

İtilaf donanmasının İzmir'e yönelik saldırıları Şubat ve Mart boyunca giderek yoğunlaşmıştı. İzmir'in savunmasında önemli bir yere sahip olan Yenikule'nin susturulmasından sonra harekete geçen İngilizler Rahmi Bey'e bir ultimatom vererek şehrin teslimi, İzmir limanındaki mayınların temizlenmesini isterler. 9 Mart 1915 tarihini taşıyan ve Euryalus gemisinden gönderilen bu ultimatomda şunlar ifade ediliyordu⁷⁶:

"1- Kalelerimizi ateş kesmek zorunda bırakacak, bazı isteklerde bulunmayı görevim saydığımı size bildirmekten şeref duyarım.

a) Şartsız teslim ve İzmir Körfezi kıyısındaki bütün kale ve güçlerin imhası.

⁷³ *Ahenk*, 27 Şubat 1330

⁷⁴ *Ahenk*, 27 Şubat 1330

⁷⁵ *Tanin*, 19 Mart 1331

⁷⁶ Bu ultimatom için bkz: Mehmetefendioğlu, *agt.* s.129-130

b) İzmir limanına serbest giriş sağlamak için mayından arındırılmış bir kanal açılması.

2- Bununla birlikte müttefik devletlerin daha fazla kan dökmek ve İzmir şehri ve vilayetinizi savaş dehşetinden kurtarmak için insancıl arzularla canlandıklarını size temin ederim. Bu yüzden onlar ekselanslarının ünlü merhamet ve kişisel iyi niyetinin itaati güçlendirmeyi gerekli sayabileceğim herhangi bir yönde beni askeri operasyonlara devam etmek gibi hoş olmayan bir işe zorlamaksızın bu isteklerin kabulüne neden olacağını ümit etmektedirler.

3- Şu sıralarda ekselanslarının, Almanya'nın Türkiye için hiç bir dostluk gütmeksizin kendi çıkarları doğrultusundaki kışkırtmaları sonucunda Enver Paşa ve adamlarının Türkiye'yi içine düşürdükleri acıklı durumun tamamen farkında olması gerekmektedir.

4- Türkiye yanlısı dostlarının öğütlerini kabul ederek, kendisini İngiltere ve müttefiklerinden uzaklaştırmış, böylece çok daha eski nesillerden beri varolan dost ilişkileri koparmıştır.

5- Sonuç Türkiye için felaket olmuştur. Rus kuvvetleri Kafkasya'da kesin zaferler arkasında ilerlemektedir. Mısır'ın saldırı girişimi tamamen başarısız olmuştur. İstanbul müttefiklerin eline düşmek üzeredir.

6- Bu yüzden son zaferin bütün dünyada, İslâm dostu olarak kendini gösteren müttefiklerle sağlanacağı ekselanslarına açıklanmaktadır.

7- Müttefik devletlerin hiç bir kötü niyete tahammül edemeyeceklerini ve yukarıda belirttiğim şartları kabul ederek, daha ileri görüşmelere gidilmesinin ekselanslarının avantajına olabileceğini anladığınızı ümit ederim.

8- Müttefiklerin politikasında masum insanların üzerine savaş açmak gibi bir madde yoktur. Ancak şehir vilayetinizin halk savaşın getirdiği tahriplerin bir sonucu olarak yoksulluk ve sıkıntı içine girecektir. Bu sıkıntıların hafifletilmesinde kullanılacak olan dikkate değer araçların benim emrime olduğunu ekselanslarına bildiririm.

9- Ekselanslarının, yarın 10 Mart Çarşamba sabahı saat 10.00'a kadar yukarıdaki istekler konusunda bana İngilizce ya da Fransızca cevap göndermelerini rica ediyorum.

10- Ekselanslarına en derin saygılarımı gönderirim.

Rahmi Bey'e gönderilen bu mektupta sömürgelerde veya sömürgeleşmesi beklenen ülkelerdeki ileri gelenlere karşı takınılan tavrı görüyoruz. Yusuf Hikmet Bayur'a göre, halkı büyük yıkımlarla tehdit etmek, onun hükümetini kötülemek, kendi durumunu parlak, karşı tarafı karanlık göstermek, İslâm dinini sömürmek gibi, karşıdaki adamı bir takım vaadlerle satın almaya çalışmak, halka iyilik edileceği ümidini uyandırmak gibi bütün sömürgeci incelikler bu mektupta vardır⁷⁷. Mektubun 7. maddesinde "Müttefik Devletlerinin hiçbirinin kötü niyete tahammül edemeyeceklerini ve yukarıda belirttiğim şartları kabul ederek, daha ileri görüşmelere gidilmesinin ekselanslarının avantajına olabileceği" söylenirken, Rahmi Bey'in barış için bir takım girişimlerde bulunması kapalı bir şekilde isteniyordu. Rahmi Bey'in bu istekleri red etmesi üzerine mektubu getiren İngiliz arabulucu, "İzmir limanının hiçbir devlet tarafından üss-i bahri yapılmamasının vaad olunmasını vali Rahmi Bey'e teklif etmiş" ancak bu öneri de Rahmi Bey tarafından kabul edilmemiştir⁷⁸. İngilizlerin bu girişimi İstanbul basınında da yer almış, mektup Tanin ve Servet-i Fünun tarafından yayınlanmıştır. Olayı "Şaşkınlık Alametleri" başlığı altında okuyucularına duyuran Tanin Gazetesi yorumunda, "Hiçbir muharibin düşmana karşı böyle garip tekliflerde, tekliflerde değil adı şantajlarda bulunduğu görülmemiştir. Eğer İngiliz Amiral, kalesi veya şehri teslim için alelade bir teklifte bulunmuş olsaydı, bu pek tabii bir şey olurdu. Halbuki diğer taraftan okunan vesikanın şekil ve muhteviyatından garabet ve adilikten sarf-ı nazar, Amiralin ne istediği ve istediklerini de niçin istediği bile anlaşılmamaktadır..." diyordu⁷⁹.

Şehre yönelik saldırılar Mart ayını takip eden aylarda da devam etmesi üzerine vilayetçe yayınlanan bildirimlerde halk sükunete davet edilirken, bombardıman sırasında halkın sokağa çıkmaması ve üst katlarda oturanların saldırı sırasında evlerini terk etmeleri istenmiştir. Saldırıların yoğunlaştığı sıralarda düşman devletleri tebaasının Türk mahallelerine yerleştirilmesi düzenli olarak uygulanmış, hava saldırıları için de bir erken uyarı sistemi oluşturulmuştur. Bazı kaynaklar İzmir'in savunulması yolunda Rahmi Bey tarafından başka tedbirler

⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, c: 3, Kısım 2, Ankara 1983, s.94

⁷⁸ *Köylü*, 10 Mart 1331

⁷⁹ *Tanin*, 14 Mart 1331

de alındığını, okullara ve polis karakollarına teneke teneke gaz dağıtıldığını ve muhtemel bir saldırı sırasında şehri yakma hazırlıklarının yapıldığını yazıyorlar. Yine bu kaynaklara göre Rahmi Bey, "İzmir cayır cayır yanar, yine de İngiliz olamaz. Bu davranışlarınızla şehir içindeki tüm hristiyanları ateş içine atıyorsunuz. Şehri dövüşerek alsanız bile tek bir hristiyanı sağ olarak bulamayacaksınız" demiştir⁸⁰. İzmir'e yönelik saldırılar Çanakkale'de çarpışmaların kesilmesine paralel olarak azalmış, bununla beraber I. Dünya Savaşı sünesince İzmir'e yönelik saldırılar sürmüştür.

C. Görevden Alınması ve Hakkında Açılan Soruşturma

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından altı gün önce, 24 Ekim 1918 tarihinde Dahiliye Nezaretinden gelen bir telgrafla Rahmi Bey'in İzmir Valiliği görevine son verildi⁸¹. Rahmi Bey ile beraber Hüdavendigar (Bursa) Valisi İsmail Hakkı, Kastamonu Valisi Atif, Musul Valisi Memduh Beyler de İzzet Paşa kabinesince "Muhaliif-i Kanun" davranışlarından ötürü görevlerinden uzaklaştırılmışlardı⁸². İstanbul gazeteleri Rahmi Bey'in "Evamirin aksini icra eylemekle olduğundan dolayı" görevinden uzaklaştırıldığını yazıyordu. Bununla beraber Rahmi Bey'in İzmir valiliğinden uzaklaştırılmasında İttihatçılığı kadar adının tehcire, vagon-koli yolsuzluklarına karışmasının ve Mondros Mütarekesi öncesindeki barış girişimlerinin de etkili olduğu bilinmektedir. 25 Ekim 1918 tarihli Köylü gazetesinde Rahmi Bey'in şu veda mesajı yer alıyordu⁸³:

"Dahiliye Nezaretinden aldığım bir emir üzerine, vilayet makamını terk ettim. Beş yıllık memuriyet hayatım sırasında, bu güzel memlekete elimden gelen hizmeti yapmaya çalıştım. Meydana gelen her başarı, bütün memur arkadaşlarının içten yardımlarına, halkın güven ve yakınlığına, basının desteğine çok şeyler borçludur. Hayatımın en unutulmaz hatıralarını İzmir şehriyle ilgili olanlar teşkil edecektir. Vefakar İzmir halkının da kalplerinin bir köşesinden bana ait bir hatıra saklayacaklarını ümit ediyorum. Bu ümitle İzmir ilinin gencine, yaşlısına, kız ve erkek okul öğrencilerine, kısaca hepsine sonsuz sevgilerimi bildirerek ayrılıyorum. Elveda".

⁸⁰ Aksoy, *age*, s.133

⁸¹ Tacalan, *age*, s.31

⁸² *Ad*, 25 Teşrin-i Evvel 1334

⁸³ Tacalan, *age*, s.30-31

Görevden alınışını takip eden günlerde İstanbul'a giden Rahmi Bey burada hükümetin ileri gelenleriyle görüşmüş, daha sonra da tekrar İzmir'e dönmüştür⁸⁴. İstanbul basınında kendisinin kaçtığı yolunda söylentilerin çıkması üzerine İkdam gazetesine bir telgraf gönderen Rahmi Bey, "İzmir'de oturuyorum. Kaçmaya hiçbir sebep olmadığı için firarımdan bahsetmek makul değildir" diyerek, söylentileri tekzip etmiştir⁸⁵. Kısa bir süre sonra da Dahiliye Nezaretince hakkında soruşturma açıldı. Bu doğrultuda valiliği süresince yaptığı işleri ve yolsuzlukları araştırma için bir de soruşturma heyeti oluşturdu. Mustafa Arif, Nedim, Abdullah Naci ve Süleyman Beyler'den oluşan bu heyet Kasım ayı içerisinde İzmir'e gelerek, Bulvar Şirketi, Ermeni tehciri, tütün mübayatı ve vagon-koli yolsuzlukları konusunda incelemelerde bulunmuştur⁸⁶. Aralık ayı sonuna kadar incelemelerde bulunan heyet, 1 Ocak 1919 tarihinde Rahmi Bey'le beraber İstanbul'a dönmüştür⁸⁷. Bu süre içerisinde İstanbul basınında Rahmi Bey'in kaçtığı yolundaki söylentilerin tekrar çıkması üzerine bu söylentilerin doğru olmadığı, bizzat Dahiliye Nazırınca tekzip edilmiştir⁸⁸. Soruşturma heyetiyle birlikte İstanbul'a gelirken yolda Hrisostomus ile karşılaştığı yolundaki İstanbul ve Rum basınında çıkan söylentiler üzerine Yenigün gazetesi muhabirine bir demeç veren Rahmi Bey, bu karşılaşmayı doğrulamış ve bunun "Dostluğu takdir ve hürmete ilave" ettiğini belirtmiştir⁸⁹.

Soruşturmayı başlangıcından beri yakından takip eden İzmir basınıının bu süre içerisindeki tutumu da oldukça dikkat çekiciydi. Hukuk-u Beşer ve Müsavat, sürekli olarak Rahmi Bey aleyhine yazılar yayınlarken Köylü, onun hizmetlerini öven yazılar yayınlıyordu. 13 Ocak 1919 günü yayımlanan "Güzel İzmirimiz ve Valilerimiz" başlıklı yazıda bunu en açık şekilde görüyoruz. Yazıda Rahmi Bey'in İzmir şehri ve halkına yaptığı hizmet dile getirilirken hakkında açılan soruşturma için de, "Beşeriyet hatasız ve lekesiz olmaz. Bu itibarla kendilerinin azlini ve mesuliyeti mucib olmak üzere ortaya sürülen

⁸⁴ Yenigün, Teşrin-i Evvel 1334

⁸⁵ İkdam, 8 Teşrin-i Sani 1334

⁸⁶ İkdam 8 Teşrin-i Sani 1334

⁸⁷ Ak, 2 Teşrin-i Sani 1334

⁸⁸ Zaman, 29 Kanun-u Evvel, 1334

⁸⁹ Yenigün, Kanun-u Sani 1335

mesaili kurcalıyanların gayet ulvi bir vatanperverlik ve kanunperestlik duygularıyla hareket ettiklerine kaniyiz. Fakat Rahmi Bey nihayet bir idare ve bir siyaset adamıdır ve böyle adamların hayatları icraatları murakabe edilirken hasenatı terazinin bir gözüne seyyiatı diğer gözüne konulup çekilmek lazımdır. Böyle hareket edersek görürüz ki Rahmi Bey'in seyyiatı hasenat ve hidematı yanında zerre mısalıdır" denilirken, onun İzmir'e yaptığı hizmetlerin unutulmaması gerektiği hatırlatılıyordu⁹⁰. Soruşturmanın açılışını takip eden günlerde Rahmi Bey hakkındaki bir takım davalar açılmış, bu doğrultuda tüccardan Atanasula tarafından tütünlerinin zorla toplandığı ve bu nedenle de zarara uğradığı gerekçesiyle mahkemeye verilmiştir⁹¹. Eski Bayındır Kadısı Cevat Bey de Rahmi Bey'den intikam almak düşüncesiyle Rum muhacereti olayını ortaya atmış ve bu konuda gerekli yasal işlemlerin yapılmasını istemiştir⁹².

Soruşturma Rahmi Bey'in İstanbul'a gelmesinden sonra da devam etmiş ve bu doğrultuda kendisine yöneltilen suçlamalarla ilgili savunması istenmiştir. Ancak kendisinin bu sırada hastalanması neticesinde savunmasının yazılı olarak verilmesi bildirilmiştir⁹³. Tokatlayan Oteli'nde hasta yatağında kaleme aldığı savunmasını 18 Ocak 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne teslim etmiştir⁹⁴. Kısa bir süre sonra İngilizlerin aralarında Hüseyin Cahit (Yalçın), Mithat Şükrü (Bleda), İsmail Canbolat gibi 30 kadar İttihatçı ile birlikte Bekırağa Bölüğü'ne hapsedilmesi nedeniyle soruşturma tamamlanamamıştır.

⁹⁰ *Köylü*, 13 Teşrin-i Sanî 1334.

⁹¹ *Mûsavat*, 19 Kanun-u Sanî 1335

⁹² *Uran*, age, s.122

⁹³ *İkdam*, 5 Kanun-u Sanî 1335

⁹⁴ *Yenigün*, 19 Kanun-u Sanî 1335